Opponensi vélemény

Bibok Károly
***Argument structure and syntactic alternation: from lexical representations to multiple argument realization and beyond* című,**
az MTA doktora fokozat megszerzésére benyújtott értekezéséről

1. Téma és szerkezet

Bibok Károly akadémiai doktori értekezésében (korábbi kutatásainak összefoglalásaként, illetve folytatásaként) két – különböző elméleti keretekben már régóta kutatott, de egyben vitatott – jelenséget, az igei argumentumstruktúrát és az igei szerkezetek szintaktikai alternációját vizsgálja; a kutatott téma tehát releváns és időszerű.

A dolgozat a bevezetésen és az összegzésen kívül öt nagy fejezetből áll. Felépítéséről elmondható, hogy a nagy fejezetek sorrendjét és egymáshoz viszonyított terjedelmét tekintve a kifejtés logikus, és az érintett témák arányosan jelennek meg benne. A legterjedelmesebb fejezetek a disszertáció címének, illetve témájának megfelelően a második (*Arguments in syntax and in the lexicon* című) és az ötödik (*Syntactic alternation: analyses* című) fejezet.

2. Kritikai áttekintés

Az értekezésben felvetett kérdésekre és a szerző által javasolt megoldásokra a mű szerkezete szerinti sorrendben reflektálok.

2.1. Az értekezés bevezetésében áttekintést kapunk a vizsgálat témájáról, felvetett kutatási kérdéseiről, céljairól és a dolgozat felépítéséről. A bevezetés tartalmilag rendkívül sűrű, tulajdonképpen kicsiben leképezi a teljes dolgozatot.

2.2. Az ezt követő második fejezetben az igei argumentumok kijelölésével, ennek kapcsán az ige különböző bővítménytípusai közül az argumentumoknak és nem argumentumoknak (a generatív nyelvészet terminológiájában a komplementumoknak és az adjunktumoknak, a valencianyelvtanok terminológiájában az aktánsoknak és a cirkumstanciálisoknak) az elkülönítésével foglalkozik a szerző. A szintaktikai és a szemantikai diagnosztika részletes kritikai áttekintése és értékelése alapján jut el addig a gondolatig, hogy az argumentumok meghatározásához nem szintaktikai, hanem szemantikai megközelítésre van szükség, de nem az argumentumok tartalmát illetően, hanem azokat a specifikus igéket, illetve igeosztályokat tekintve, amelyekhez az argumentumok kötődnek. A szerző azt az irányzatot veszi alapul, amelynek felfogásában az ige által jelölt szituációt, illetve az igei jelentést – szemantikai metanyelvként – az ige lexikai-szemantikai reprezentációja (LSR) ragadja meg, formális (logikai) eszközökkel[1]. A lexikai-szemantikai reprezentáció minimális jelentéskomponensekre, predikátumokra bontható. A szemantikai argumentumok (amelyek az események szükséges

[1] Bár a szerző explicit módon csak a generatív megközelítéstől határolódik el, és sehol sem utal arra, hogy milyen általános nyelvelméleti keretben dolgozik, a hivatkozások, a részletesebben bemutatott koncepciók és a felhasznált eljárásmódok azt mutatják, hogy megközelítésmódja a formális nyelvelméleti irányzatokhoz kötődik. Kitekintésként ugyanakkor az is előfordul, hogy hivatkozásban vagy lábjegyzetben a funkcionális nyelvészeti szakirodalomra is utal a szerző, a saját munkájában érdemben fel nem használt művekhez irányítva az olvasót.

résztvevőinek neveiként[2], változókként vannak felfogva ebben a keretben) megfeleltethetők az igék lexikai-szemantikai reprezentációjának, de nem az egész igei jelentésnek: a szemantikai argumentumok az LSR-ekben szisztematikusan előforduló jelentéskomponensek argumentumfelvevő tulajdonságaitól függenek. Bibok (Levin és Rappaport Hovav 1995-ös munkája alapján, de azt némiképp átalakítva) a lexikai-szemantikai reprezentációk részeként logikailag/metafizikailag szükséges predikátumokról, valamint dekontextualizált, prototipikus/sztereotipikus enciklopédikus tudásról beszél. (Levinék az előbbiek helyett ún. grammatikailag releváns primitív predikátumokkal, pl. ACT, USE, CAUSE, BECOME, BE, MOVE[3], az utóbbiak helyett pedig idioszinkráziával számolnak; ehhez képest a grammatikailag szintén releváns prototipikus/sztereotipikus enciklopedikus tudás beépítése az LSR-be fontos előrelépést jelent.) A kétféle tudás (Levinék felfogásától eltérően) Biboknál nem választható el élesen egymástól.

A fentiekkel függ össze a szemantikai szerepek lehetséges megközelítéseinek bemutatása. Az egyik a listás megközelítés, amelyben a szemantikai szerepek stipuláltak és elemzetlenek. A szerző helyesen mutat rá, hogy az elemzetlen szemantikai szerepek nem teszik lehetővé, hogy a szemantikai argumentumokkal kapcsolatos mintázatok feltárhatókká váljanak. A másik formális irányzat, amelyet a szerző is elfogad, Levin és Rappaport Hovav 2005-ös elgondolása, amely szerint a szemantikai szerepek az igék lexikai-szemantikai reprezentációinak minimális predikátumaiból vezethetők le. (Levinék a grammatikailag releváns primitív predikátumok argumentumpozícióinak terminusaiban, míg Bibok a logikailag/metafizikailag szükséges predikátumokhoz kötve definiálja ezeket a szemantikai szerepeket.)

Az argumentumstruktúra szintaktikai realizációival kapcsolatos anomáliák részletes bemutatásában Bibok kritikusan mutatja be azt, ahogyan a generatív grammatikában az argumentumokat (a szintaktikai fejeken keresztül) szintaktikailag kezelik, valamint azokat a megoldási javaslatokat is, amelyeket ebben a keretben a felmerülő problémákra kidolgoztak. A szerző a generatív grammatika helyett (e helyt konkrét hivatkozás nélkül) a függőségi grammatika megközelítésmódja mellett foglal állást. Bemutatja a szakirodalomban feltárt aszimmetriákat is a szemantikai és szintaktikai argumentumok között.

2.3. A harmadik nagy fejezetben a magyar igék szemantikai-morfoszintaktikai osztályozását mutatja be a szerző. Az igék osztályozásának két szempontból van, illetve lehet jelentősége. Egyrészt a bemutatott igeosztályok között vannak a szintaktikailag alternálódó igecsoportok is; másrészt a szintaktikai alternáció szempontjából szerepet játszanak az igék lexikai-szemantikai reprezentációjában szereplő szemantikai argumentumok is.

Az ebben a fejezetben bemutatott igeosztályozás jóval részletesebb, mint a fejezet elején hivatkozott Alberti–Farkas szerzőpáros 2018-as munkája. Az igék argumentumszáma alapján történő szemantikai osztályozás önmagában Biboknál is nagyon elnagyolt lenne (nulla-, egy-, két- és háromargumentumú igék), de a szemantikai osztályozáshoz nála hozzátartozik a

---

[2] Az igék által jelölt események az argumentumok mint szükséges résztvevők által lesznek teljessé. Ez az elgondolás párhuzamba állítható Langacker (2008: 198–205) kidolgozás-fogalmával, bár ott (különböző mértékben, de) kölcsönös kidolgozásról van szó.

[3] Érdekes, hogy hasonló jelentéseket (TESZ, VAN, OKOZ, HASZNÁL, ELLÁT, VÁLIK) vett fel szerves nyelvelméletében Zsilka János (pl. 1987, 1993) is, olyan (nála az igei jelentések hierarchiájába illeszkedő) igei tartalmakként, amelyek meghatározzák az igék köré felépülő szintaktikai szerkezeteket – de nem önmagukban adott absztrakt tartalmakként, hanem bizonyos igék, illetve igecsoportok közös tartalmára épülő, általánosított jelentéstartalmú igékként.

szemantikai szerepek, valamint a szintaktikai osztály (és bizonyos esetekben a morfoszintaktikai alosztály) meghatározása is. Így (túllépve a puszta intranzitív – tranzitív felosztáson) a két- és háromargumentumú igék esetében a tranzitív igeosztály árnyaltabb jellemzését tudja megvalósítani a szerző, különbséget téve a tárgyi, az oblik (azaz más kötött esetben lévő), a predikatív és a mondatkomplementumok között. Az osztályozás pozitívuma tehát az, hogy egyszerre van tekintettel a szemantikai argumentumok számára és szerepére, a szintaktikai funkciókra és a morfoszintaktikai realizációkra. Ezeknek az osztályoknak és alosztályoknak azonban nincs lexikai megnevezésük, ezért a negyedik fejezetben szereplő igecsoportok egy része (pl. a mozgásminőséget jelölő igék, a hangadás igéi, a vágás igéi) közvetlenül nem, csak az egyes jellemzőkön keresztül kapcsolódik ehhez az osztályozáshoz.

A szemantikai osztályozásban a kiindulópontot az igéknek az előző fejezetben definiált lexikai-szemantikai reprezentációja jelentené, valamint az a korábban már szintén említett alapvetés, miszerint a szemantikai szerepek az LSR-ek logikai (a Levin – Rappaport Hovav szerzőpáros terminusa szerint primitív) predikátumaiból vezethetők le, vagyis az argumentumok száma és logikai típusa az igei jelentések logikai predikátumaitól függ.

Ezen a ponton azonban az olvasónak csalódást okoz, hogy Bibok – saját elvi állásfoglalása ellenére, arra hivatkozva, hogy a magyarban még hiányzik az igék lexikai-szemantikai reprezentációk alapján történő részletes szemantikai elemzése – végül az igeosztályozásban használt szemantikai szerepeket mégsem az igék lexikai-szemantikai reprezentációinak logikai predikátumaiból vezeti le, hanem stipulált szemantikai szerepek listájából választja ki ezeket.[4] Emellett a stipulált szemantikai szerepek kiinduló listáját nem közli, és azt sem adja meg, hogy a felhasznált listának milyen szakirodalmi forrása(i) van(nak). Ez az eljárás sajnos gyengíti a disszertáció hitelességét, legalábbis ami az igeosztályok felállítását és szemantikai jellemzését illeti. Ha a szerző elvileg nem ért egyet a szemantikai szerepek stipulálásával, mert ezeket a szerepeket az igék lexikai-szemantikai reprezentációinak kielemzett predikátumaiból tartja levezethetőnek, akkor véleményem szerint a megbízható eljárás az lett volna, ha az igeosztályozást megelőzte volna az igék lexikai-szemantikai reprezentációk szerinti elemzése, és ezen keresztül a logikai predikátumok, illetve a nekik megfeleltethető szemantikai szerepek meghatározása.

Ezzel a fejezettel kapcsolatban még egy módszertani kérdés vetődik fel, mégpedig az, hogy ezen a ponton nem derül ki, hogy a szerző az igék osztályozását milyen anyag alapján végezte el. Sem a korábbiakban, sem ebben a fejezetben nem történik ugyanis utalás arra, hogy az osztályozott igeanyag honnan származik. Az adatok forrására csak a hatodik fejezetben tér ki a szerző (ezzel kapcsolatos megjegyzéseimet lásd később). Az sem válik világossá ebben a fejezetben, hogy az egyes alosztályokban feltüntetett igék csak példák, vagy bizonyos esetekben az alosztályba tartozó igék teljes listájáról van szó – vagyis nem derül ki, hogy mely alosztályok meghatározóak és melyek perifférikusak a magyar igerendszerben.

[4] A szemantikai szerepek stipulált listából történő kiválasztásából adódik az a probléma, hogy az igeosztályok jellemzésekor a szerző bizonyos esetekben nem tudja eldönteni, hogy milyen szemantikai szerepet kellene tulajdonítania egyes szintaktikai argumentumként megjelenő komponenseknek.

Magával az igeosztályozással kapcsolatos főbb megjegyzéseim:

- Nem teljesen világos az 1.1-es mint argumentum nélküli alosztály felvétele. Amennyiben a szerző Németh T. 2019-es megállapításával ért egyet, miszerint a magyarban nincsenek nullaargumentumú igék, ahogyan a dolgozat egy korábbi részében erről már szó volt, akkor ezt az alosztályt ennek megfelelően egyargumentumúként kellene felvennie.
- Néhány alosztály kapcsán a megjegyzésben szerepel a következő állítás (vagy éppen ennek az ellenkezője): „filled in by a proposition that **has to appear syntactically** not as a sentential (finite verbal) complement … but as two complements" – (vastagítva a saját kiemelésem) de ennek (illetve az ellenkezőjének) az oka nem válik világossá, nem kap magyarázatot.
- Bizonyos igecsoportok kapcsán előfordul, hogy többféle szemantikai szerepkeret / együttállás is jellemzi az igét. Ilyenkor a példákat is érdemes lenne ezeknek az eltérő kereteknek / együttállásoknak megfelelő csoportosításban megadni (pl. 4.1.9).
- Az egyes igecsoportok példái között is érdemes lenne a szintaktikai argumentumokat mindig mindenütt feltüntetni, mert (különösen a magyarul nem tudók számára) a puszta igék feltüntetése nem eléggé informatív.

Az igeosztályozással kapcsolatos kisebb megjegyzéseim:

- Az 55. oldalon a „non-volitional" jellemzéssel kapcsolatban megjegyzendő, hogy a korábbiakban az akaratlagosság nem merült fel mint az ágensség jellemzője. Ezzel a kérdéssel kapcsolatban érdemes lett volna tekintetbe venni Dowty (1991) elgondolását a protoágensi és protopáciensi jellemzőkkel kapcsolatban.
- Az 56. oldalon az *unergative* és az *unaccusative* terminus értelmezés nélkül marad, és csak az igeosztályozással kapcsolatban, a 3. fejezetben van definiálva.
- A 86. oldalon a *vízbe gázol* példa kapcsán a szubjektum miért téma és nem ágens szerepű? (A *gázol* ige véleményem szerint nem unakkuzatív, hanem unergatív ige.)
- A 90-91. oldalon a 3.3.2 igeosztály szemantikailag kétargumentumúként van definiálva, de morfoszintaktikailag akkor is jelezni kellene a *-t* tárgyragos bővítményt is.
- A 95. oldalon a 4.1.1 megjegyzései között szerepel, hogy a *vásárol/vesz,* valamint a *honorál, kompenzál* igék négyargumentumúak. A túl kevés példa miatt nem volt érdemes önálló alosztályt létrehozni a négyargumentumú igéknek?
- A 97. oldalon a 4.1.8 alosztályt illetően az oblik komplementum propozicionálisnak tűnik: *megerősít vkit$_i$ az elhatározásában / gyanújában ~ megerősít vkit$_i$ abban, amit (vki$_i$) elhatározott / abban, amit (vki$_i$) gyanít.*
- 98. o. 4. megjegyzés: A *megrak* példája nem jó, mivel nincs **A széna megrakja a szekeret.* Jó példa lenne viszont ehelyett a *megtölt* ige.
- A 101. oldalon a 4.4.2-ben az insztrumentálisz esetalakban megjelenő oblik komplementum (pl. *beszélget **vkivel***) szemantikai szerepe kérdésesként van megjelölve. Meggondolandó az ilyen típusú esetekre Haspelmath (2003) *co-agent* terminusa.

2.4. A negyedik fejezet a későbbiekben részletesen elemzendő szintaktikai alternációk típusait, valamint a szintaktikai alternáció elméleti megközelítéseit tekinti át.

A szintaktikai argumentumok számának növekedésével járó alternációként jelenik meg a fejezetben a mozgásminőség --- > direkcionális mozgás és a hangadás --- > direkcionális

mozgás típusú alternáció; a szintaktikai argumentumok számának változatlansága melletti alternációk a téri konfiguráció --- > direkcionális mozgás típusú, valamint a lokatív alternáció, míg az argumentumok számának csökkenésével jár az insztrumentálisz --- > szubjektum típusú alternáció két altípusa, az esemény és a tulajdonság altípus. (Ezeknek az alternációtípusoknak a részletes elemzése az értekezés ötödik fejezetében kapott helyet.) A szintaktikai alternációk kapcsán vannak utalások a harmadik fejezetben bemutatott igeosztályozásra, főként ami az osztályozással kapcsolatos, egyes ide kapcsolódó megjegyzéseket illeti (pl. a lokális alternáció kapcsán van utalás a 4.1.9-es, illetve a 4.1.12-es igecsoportra), azonban a szintaktikai alternációk és a korábban bemutatott igeosztályok közötti kapcsolat nincs szisztematikusan megteremtve. (Például míg a (116)-os példasor igéi kapcsán egyértelmű a 3.2.15-ös osztállyal való összekapcsolás, illetve azonosítás, addig a (108)-ban, a mozgásminőséget jelölő igék listáján szereplő igékkel kapcsolatban nincs feltüntetve, hogy ezek melyik igeosztályba vagy igeosztályokba tartoznak a harmadik fejezet besorolása szerint.)

Ami a szintaktikai alternáció elméleti koncepcióját illeti a formális megközelítésekben, Bibok vázlatosan bemutatja ennek két korábbi változatát, a lexikális, valamint a konstrukciós szempontú megközelítést is, rámutatva előnyeikre és hátrányaikra. Végül arra a következtetésre jut, hogy az alternációk szempontjából mind a lexikális, mind a konstrukciós tényezők fontosak, ezért érdemes egy olyan koncepciót kidolgozni, amely mindkét elméleti felfogásból profitálni tud, és lehetőleg kiküszöböli ezek hátrányait. A szerző saját elgondolása a két megközelítést kombináló és egyben átalakító lexikális-konstrukciós megközelítés. Ebben a koncepcióban az alternálódó ige különböző konstrukciós jelentései egy lexikai jelentésbe, illetve lexikai-szemantikai reprezentációba vannak sűrítve. Az LSR-nek szemantikailag és pragmatikailag is elég gazdagnak kell lennie ahhoz, hogy az adott szintaktikai alternációba tartozó különböző konstrukciók számára megfelelő alapot tudjon adni. Ezt a szerző azzal éri el, hogy (ahogyan az a korábbiakban már szóba került) a lexikai-szemantikai reprezentációk részeként kezeli a dekontextualizált, prototipikus/sztereotipikus világismereti tudást is. A szintaktikailag alternálódó, egymástól különböző, de összetartozó konstrukciók egységes kezelését ebben a keretben a lexikai-szemantikai reprezentációk alulspecifikáltsága, illetve opcionális komponensei teszik lehetővé.

2.5. Az ötödik fejezet az egyes alternációtípusok részletes elemzését tartalmazza. Ez a fejezet nemcsak a legterjedelmesebb, hanem tartalmilag is az értekezés leggazdagabb és legérdekesebb része. A szerző a lexikális, valamint a konstrukciós elemzést veti össze az előző fejezetben bevezetett saját lexikális-konstrukciós elemzési módjával, és bemutatja, hogy a lexikális-konstrukciós keret kikerüli mind a lexikális, mind a konstrukciós megközelítés nehézségeit.[5] Feszesebb lett volna ez a fejezet, ha a szerző elsősorban a saját koncepciója szerint elemezte volna a szintaktikai alternációt mutató, illetve nem mutató igéket/igecsoportokat, és a saját elemzései kapcsán tért volna ki arra, hogy lexikális-konstrukciós keret mennyiben ragadja meg jobban a bemutatott jelenségeket, mint a rivális elképzelések – ezzel nagymértékben csökkenteni lehetett volna a fejezet redundáns részeit.

[5] Ahogyan arra a szerző rámutat, a lexikális megközelítés a jelentésváltozást lexikai jelenségként kezeli, így ez nincs megfelelően a szintaktikai struktúrához kötve, másrészt a szemantikai struktúra és a szintaktikai struktúra konstituenseinek megfeleltetésére ebben a keretben külön szabályokat kell bevezetni. Ugyanakkor a konstrukciós megközelítésben az ige és a konstrukció jelentésének fúzionálása okoz nehézséget, beleértve a kettős résztvevői szerepekből adódó problémát (szintaktikai alternáció csak akkor fordulhat elő, ha az ige résztvevői szerepei kompatibilisek a két konstrukció argumentumstruktúrájával).

Az előző, negyedik fejezetben előzetesen már részben bemutatott szintaktikai alternációtípusok részletes elemzését ebben a fejezetben a szerző (a korábbi két megközelítés mellett) a negyedik fejezetben felállított lexikális-konstrukciós keretben végzi el. Reflexióimat a továbbiakban erre a keretre nézve fogalmazom meg. Nem térek itt ki az összes alternációtípusra, csak néhányat emelek ki közülük, amelyeken az elemzés eredményei és korlátai megmutathatók.

A szerző kimutatja, hogy a mozgásminőség --- > direkcionális mozgás, a hangadás --- > direkcionális mozgás és a téri konfiguráció --- > direkcionális mozgás típusú alternáció azonos módon írható le, mégpedig az első kettő esetében sem az argumentumok számának növekedésével, ahogyan az a korábbi szakirodalmi utalásokban szerepel. A szerző új megközelítése szerint ugyanis az első két típus lexikai-szemantikai reprezentációjában is posztulálni kell egy lexikálisan gyakran nem realizálódó, bizonyos esetekben viszont kötelező lokatív bővítményt, amely egy valamilyen ösvényen lévő vagy ott mozgó szereplő (ágens vagy téma) helye – ezek az igék tehát értelmezése szerint kétargumentumúak. Bizonyos feltételek esetén az említett lokatív bővítmény alternálódhat a direktív bővítménnyel, amely a mozgás végpontját helyezi előtérbe.

A különböző típusú alternálódó igék, illetve igeosztályok az alulspecifikált lexikai-szemantikai reprezentációjukban meglévő vagy hiányzó, esetenként opcionális jelentéskomponensek (ACT, MOVE, DIR, LOC, stb.), illetve ezek viszonya alapján különíthetők el egymástól. Ahogyan a szerző rámutat, ennek az elemzési keretnek az az előnye, hogy az alulspecifikált jelentésreprezentációk megjósolják a szintaktikai alternáció következtében létrejött konstrukciók jelentését. (Ennek a feltétele ebben a keretben természetesen az, hogy a konstrukciós jelentés ugyanolyan konvenciók szerint legyen reprezentálva, mint az alulspecifikált lexikai jelentés.)

A lokatív alternáció esetében a szintaktikai alternációban előforduló két különböző konstrukció egységes, alulspecifikált jelentésében nem egyszerűen opcionális konstituensek fordulnak elő, amelyek közül a különböző konsrukciókban más-más együttállások realizálódnak, hanem az egységes jelentésreprezentáció egyszerűen úgy áll elő, hogy a különböző, alternálódó konstrukciók reprezentációi egy és-sel (a formalizált változatban & jellel) vannak összekötve. Ezt tartalmilag az alkalmazott keretben sem találom meggyőző megoldásnak, mivel az eltérő konstrukciók jelentésének összekapcsolásától az alulspecifikált jelentés nem lesz egységes. Ez számomra pusztán egy formai eljárásnak tűnik, ami arra alkalmas, hogy az alternálódó kifejezések egyes konstrukciós jelentéseit az egységesnek tételezett alulspecifikált lexikai jelentéshez viszonyítsa.

Az egyes alternációtípusok táblázatos összefoglalása az alulspecifikált jelentés, a specifikus lexikai jelentés, a konstrukciós jelentés és a típushoz tartozó konkrét példa segítségével történik. Ezek a táblázatok jól áttekinthetők és informatívak, leolvashatók róluk az egyes típusok jellemzői, ugyanakkor (mivel ezek a táblázatok az elemzések összefoglalói), felvetődik velük (és az elemzésekkel) kapcsolatban (is) néhány fontos kérdés. Az érthető, hogy a nem alternálódó igék számára nem szükséges alulspecifikált lexikai jelentést felvenni, az azonban kérdéses, hogy ezeknek az igéknek a specifikus lexikai jelentésük mellett vajon miért nincs konstrukciós jelentésük is (hiszen egy bizonyos konstrukciótípusban fordulnak elő)? Másrészt az, hogy az alternálódó igéknek (a közös alulspecifikált lexikai jelentésen kívül) az egyes konstrukciókhoz kötődően csak az egymástól eltérő konstrukciós jelentésük van megadva, nyilván azt jelenti, hogy az alternálódó igék lexikai jelentését az eltérő konstrukciókban

azonosnak tekinti a szerző; ebben az esetben azonban felmerül, hogy ez az azonos jelentés eszerint csak az LSR szintjén ragadható meg, a specifikus lexikai jelentés szintjén nem? Azaz az alternálódó igéknek nem tulajdonít specifikus lexikai jelentést a szerző? Számomra nem vált egyértelművé az sem, hogy az olyan lexikai általánosítások, mint pl. a mozgásminőség igéi, a hangadás igéi, a vágás igéi hogyan lennének beilleszthetők ebbe a rendszerbe? (Ez a kérdés a harmadik fejezetben felállított szemantikai-morfoszintaktikai osztályokkal, illetve az igeosztályoknak és a negyedik fejezetben tárgyalt szintaktikai alternációknak a viszonyával kapcsolatban is felvetődött.)

A lokatív alternáció tárgyalása kapcsán megjegyzem, hogy mivel ez az értekezés alapvetően a magyar igeosztályokról és a magyarra jellemző szintaktikai alternációkról szól, az ötödik fejezetből kissé kilóg az 5.2.2. alfejezet, az orosz lokatív alternáció bemutatása. Az egységes gondolatmenet megtartása érdekében ezt az alfejezetet én nem tettem volna bele az értekezés szövegébe, legfeljebb egyes összefüggésekre utaltam volna a magyar lokatív alternáció bemutatása kapcsán.

2.6. A hatodik fejezetben a szerző az eddig vizsgált összefüggéseket helyezi szélesebb összefüggésbe.

A fejezet első alfejezete az adattípusok és az elmélet viszonyával, ezen belül többek között a saját adatainak forrásaival foglalkozik a szerző. Ahogyan a korábbiakban már utaltam rá, módszertani szempontból problematikusnak látom, hogy az elemzett anyagok forrását a bemutatott vizsgálatok előtt nem adja meg a szerző, csak ebben – az összefoglalást megelőző utolsó érdemi – fejezetben tér ki erre a témára. Mint ebben a részben kiderül, a szerző forrásai közé tartozik a korábbi szakirodalom, bizonyos szótári anyagok, egyes újságcikkek, valamint célzott Google-keresések eredményei, illetve a saját intuíciója. Korpuszanyagokat a vizsgálatban nem használ.

Teljes mértékben egyetértek azzal a gondolattal – ami a hivatkozott Kertész–Rákosi szerzőpárosnál is szerepel (pl. 2007a: 52, 85) –, hogy az, hogy mi számít adatnak, elmélet-, illetve problémafüggő. Az intuitív (Kertészéknél: introspektív) adatok és a korpuszadatok egymást kizáró szembeállítását azonban, ahogyan az a disszertációban megjelenik, nem tartom elfogadhatónak. A Kertész–Rákosi szerzőpárosnál ez a szembeállítás szintén tévútként jelenik meg; az egymással szembenálló két táborról, a csak introspektív adatokra építeni kívánó Chomsky, illetve általában a generatív nyelvészet, valamint a csak a korpuszadatokra támaszkodó nyelvészek táboráról szólva a szerzők a következőket mondják: „Mindkét felfogás dogmatikus, kirekesztő, és nagyon vulgarizáltan adaptál bizonyos tudomány-módszertani háttérfeltevéseket" – Kertész–Rákosi 2007a: 49). Így tehát a szerzők felfogásában az egyik forrástípus nem zárja ki a másikat. Bibok a korpuszanyagok mellőzését részben a pragmatikai vizsgálatok módszertani nehézségeivel indokolja, de ez ebben a kutatásban véleményem szerint nem megfelelő érv, mivel a bemutatott vizsgálatok csak kis részben érintik a pragmatikát. (A lexikális-konstrukciós szemléletnek a lexikális pragmatikára történő kiterjesztéséről éppen ebben a hatodik fejezetben van egy alfejezet; a korábbiakban csak utalások történtek erre.) A szerző további érvei között szerepel az, hogy a korpuszokban vannak elfogadhatatlan példák is, valamint hogy a nagy korpuszok sem tartalmaznak minden releváns példát, különösen nem ezek

értelmezését, ezért a fentebb már felsorolt források felhasználása mellett vissza kell térni a szerzői intuícióhoz.

Természetesen a saját intuícióra való támaszkodás egyáltalán nincs kizárva, az adatok értelmezése pedig mindig a kutató elemző munkáját igényli, bármilyen forrásból veszi is az adatait, hiszen az adatok értelmezése közvetlenül semmilyen forrásban, így a korpuszokban sem jelenik meg. Ennek ellenére nem találom jó döntésnek, hogy a szerző korpuszanyagokat nem vont be a vizsgálatba, mivel a szótári anyagok egy feltáró vizsgálat számára nem feltétlenül megbízhatóak, az újságcikkek és a Google mint forrás felhasználása pedig esetleges. A magyar nyelvi vizsgálatokhoz rendelkezésre álló MNSZ2 korpuszának (http://clara.nytud.hu/mnsz2-dev/bonito/run.cgi/first_form) hatalmas anyagát és az ebből adódó lehetőségeket vagy legalább a kisebb, de a szintaktikai alternáció témájához célzottan kapcsolódó Mazsola-korpuszt (http://corpus.nytud.hu/mazsola/; könyvként: Sass–Váradi–Pajzs–Kiss 2011) véleményem szerint nagy kár volt nem kihasználni, hiszen éppen a szintaktikai alternáció jelensége nagyon is jól vizsgálható lett volna korpuszadatok alapján, és jó alkalmat adott volna a korábbi szakirodalomban előforduló igelisták és alternációtípusok esetleges felülbírálatára, pontosítására is.

A fejezet második része Kertész András és Rákosi Csilla munkái alapján a szintaktikai alternáció tárgytudományos vizsgálatának metatudományos értékelését célozza meg a korábbiakban is bemutatott három elméleti keretet (a lexikális szemantika, a konstrukciós szemantika és a lexikális-konstrukciós szemantika keretét) illetően. Elméletek metatudományos értékelése a Kertész–Rákosi szerzőpáros írásain kívül tudomásom szerint más magyar szerzőnél még nem merült fel, különösen nem olyan módon, hogy egy kutató a saját vizsgálatainak elméleti hátterét is bevonta volna az értékelésbe. A saját elméleti keretre történő metatudományos reflektálás, illetve a más elméleti keretekkel történő ilyen típusú összehasonlítás tehát egy kifejezetten új szempont bevonását jelenti a kutatásba.

Az értekezés terjedelmi keretei természetesen nem teszik lehetővé a három elmélet minden felmerülő szempont szerinti teljes értékelését (a metatudományos vizsgálat teljességéről l. pl. Kertész–Rákosi 2007a: 54), hiszen az egy újabb disszertációt igényelne. Egy részleges metatudományos összevetés nem elegendő ugyan a bevont elméletek hiteles összehasonlítására – többek között szükséges lenne az elméletépítés ciklikusságának és prizmatikusságának vizsgálata is (pl. Kertész–Rákosi 2007b) –, de mindenesetre példát ad arra, hogy egyáltalán hogyan lehetséges alkalmazni egy a metatudományban kidolgozott (tehát a tárgytudományon kívül lévő) szempontrendszer szerinti értékelést különböző megközelítésekre. A szerző két alapvető szempontot emel ki és vizsgál meg konkrét példák alapján: az érvelés plauzibilitásának mértékét, illetve azt, hogy a plauzibilis állítások – (gyenge, relatív és/vagy erős) evidencialitásuk alapján – mennyiben jelentenek érveket egy elmélet hipotézisei ellen vagy mellett. Az érvelés plauzibilitására vonatkozó rész jól követhető; az állítások evidencialitására vonatkozó részt egy kissé jobban ki kellett volna dolgozni, mert így túl tömény, nehezen feldolgozható.

Maga az értekezés ugyan szemantikai és grammatikai érdekeltségű, de a dekontextualizált prototipikus/sztereotipikus enciklopédikus tudás beemelése a lexikai-szemantikai reprezentációk leírásába utat nyit a lexikális pragmatika kidolgozása irányában történő nyitásra. Ezt a fejezet harmadik részében teszi meg a szerző, rámutatva a megnyilatkozások értelmezésének nehézségeire, és azokra a metódusokra, amelyekkel a szójelentés a lexikális-

konstrukciós megközelítésből kiindulva, de azon túllépve a megnyilatkozás kontextusában értelmezhetővé válik. Ez formális keretben jelentős lépés a szemantikai és a pragmatikai információk, illetve általában a szemantika és a pragmatika összekötésére.

2.7. A dolgozat összegzése a bevezetéshez hasonló tartalmi sűrűséggel foglalja össze a disszertációban tárgyalt kérdéseket és az elért eredményeket.

3. További kritikai megjegyzések a kutatási téma kifejtésével kapcsolatban

A szerző a vizsgálatait, illetve azok eredményeit az egyes fejezetekben általában úgy mutatja be, hogy minden fejezetben nagyon részletesen jár körül minden témát, akkor is, ha annak bizonyos vonatkozásai más fejezetekben is előfordultak már a korábbiakban. Emiatt az értekezés szövegrészletei (időnként több bekezdésre kiterjedően) szinte változtatás nélkül ismétlődnek, akár több helyen is. Ezt a szerkesztésmódot Bibok azzal magyarázza, hogy ez a metódus a Kertész–Rákosi szerzőpáros munkáiban említett ciklikus elemzési eljárás része. A ciklikusság a szerzőpárosnál olyan elméletépítő eljárás, amely az elmélet adatainak és összefüggéseinek folyamatos bővítésével és újraértelmezésével jár. Véleményem szerint azonban az értekezésben az ismétlődő passzusok nagyobb részénél nem tapasztalható továbblépés vagy újraértékelés, ami a ciklikus elemzési eljárás jellemzője lenne, pusztán túlzott és zavaró redundancia. Az átfogalmazás nélkül ismétlődő részek (a keresztutalások helyett) olyan benyomást keltenek, mintha független tanulmányok kerültek volna egymás mellé, amelyekben külön-külön is ki kell térni a vizsgált összefüggések kiindulópontjára (beleértve a példákat is).

Megnehezíti a feldolgozást az egyes fejezetek felépítésével kapcsolatban az az időnként alkalmazott eljárás, hogy a szerző előreszalad a gondolatmenetben, mintegy összegzi a téma megközelítésmódjait, és csak azután tér vissza az eredetileg elindított gondolathoz, és halad tovább a kifejtésben. Ez a szerkesztésmód azt a benyomást kelti, mintha egy korábban már meglévő gondolatmenetet egészített volna ki a szerző egy később kialakított elemzési keret létrejöttének részleteivel (l. pl. a 2.1.2 alfejezetet a 19. oldalon).

Nem találom szerencsésnek a fejezetek rövid, egy-két mondatos lezárását, amelyekben a szerző a korábban kitűzött (rész)célok elérését jelenti ki. Amennyire hasznosak lehetnek bizonyos esetekben a fejezetvégi árnyalt összefoglalók, annyira visszás hatást váltanak ki ezek a rövid deklarációk. Egyrészt a problémák megoldásával kapcsolatos túlzott leegyszerűsítés ellentmond a tudományos kutatás alapvető céljainak. Másrészt az elvégzett tudományos kutatómunka általában nem zárható le maradéktalanul, mindig maradnak megoldatlan (rész)problémák vagy eléggé ki nem dolgozott részletek, amelyek szükségessé teszik a kutatás folytatását, a további irányok kijelölését.

4. Összefoglaló értékelés

Bibok Károly akadémiai doktori értekezése korábbi kutatásainak összegzése. A dolgozatban a szerző az igék jelentésének megragadására és a szintaktikai alternációk leírására az ún. lexikális-konstrukciós megközelítésmódot dolgozta ki, formális, logikai keretben. Bibok Károly a magyar igék szemantikai és szintaktikai argumentumainak meghatározásával, több szempontú osztályozásukkal és szintaktikai alternációik lexikális-konstrukciós keretben történő leírásával fontos eredményeket ért el. A disszertációban újdonságot jelent mind a tárgytudományos vizsgálatok metatudományos értékelése, mind a lexikális pragmatika kidolgozása felé tett lépések. A fentebb jelzett tartalmi, módszertani és a kifejtésre vonatkozó

kritikai megjegyzéseimet fenntartva az értekezést nyilvános vitára, valamint az MTA doktora cím megszerzésére alkalmasnak tartom.

Hivatkozott irodalom

Dowty, David 1991. Thematic Proto-Roles and Argument Selection. *Language* 67: 547–619.

Haspelmath, Martin 2003. The geometry of grammatical meaning: Semantic maps and cross-linguistic comparison. In: Tomasello, Michael (ed.): *The new psychology of language*, vol. 2. Lawrence Erlbaum: Mahwah, NJ, 211–242.

Kertész András – Rákosi Csilla 2007a. Adatok, evidencia és plauzibilis érvelés a nyelvészetben. In: Csatár Péter és Pethő Gergely (szerk.): *Szemantikai intuíciók mint nyelvészeti adatok.* Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó. 49–94.

Kertész András – Rákosi Csilla 2007b Adatok és körben forgó érvelés a fogalmi metaforaelméletben. In: Csatár Péter és Pethő Gergely (szerk.): *Szemantikai intuíciók mint nyelvészeti adatok.* Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó. 95–128.

Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive Grammar. A basic introduction.* Oxford, New York: Oxford University Press.

Magyar Nemzeti Szövegtár (*MNSZ2*)
http://clara.nytud.hu/mnsz2-dev/bonito/run.cgi/first_form

Mazsola – a magyar igei bővítményszerkezet vizsgálata.
http://corpus.nytud.hu/mazsola/

Sass Bálint, Váradi Tamás, Pajzs Júlia, Kiss Margit 2011. *Magyar igei szerkezetek. A leggyakoribb vonzatok és szókapcsolatok szótára.* Budapest: Tinta Könyvkiadó.

Zsilka János 1987. *Tautologikus egységek a nyelvben.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

Zsilka János 1993. *Nyelvi rendszer – palintonia.* Budapest: A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete.

Budapest, 2020. november 8.

Ladányi Mária
professor emeritus, DSc
ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet
Alkalmazott Nyelvészeti és Fonetikai Tanszék